

3. Фромм Э. Психоанализ и религия.// Сумерки богов. М.- 1989. – 398 с.
4. Юрій Мірошніченко. Смиріння – ключова чеснота в християнському демократичному суспільстві. Електронний ресурс: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/yurii-miroshnychenko/565f6b928c330/>
5. Вільям Джемс Многообразие религиозного опыта. Електронний ресурс: <http://psylib.org.ua/books/james01/>

Олеся Розумович
(Тернопіль, Україна)

ДО ПРОБЛЕМИ СТОСУНКІВ ЕЛІТИ І МАСИ (за вченням Х. Ортеги-і-Гасета)

Щоб рухатися вперед, вважає Ортега-і-Гасет, потрібно культивувати творчий потенціал як окремої людини, так і держави, Європи, людства в цілому. В цьому суть концепції розвитку людства.

Що ж є його джерелом? «Тільки почуття влади і відповідальності, яка виростає з нього, можуть тримати в напрузі духовні сили Заходу» [4, с. 106]. Без волі до життя і панування не розвиватимуться ні наука, ні техніка, ні мистецтво, ні мораль. «Коли європеєць звикне, що він сам не панує, вистачить півтора покоління, щоб старий континент, а за ним і цілий світ поринув у моральне отупіння, в інтелектуальну неплідність і в загальне варварство» [4, с. 105–106].

Творчий акт немислимий без енергійних зусиль. «Творче життя – це енергійне життя, і воно можливе лише в двох ситуаціях: або людина панує, або вона живе у світі, де панує хтось інший, якому признається повне право на владу; або я паную сам, або я слухаюсь» [4, с. 106]. Слухатися означає не лише терпіти владу, а уміти солідаризуватися. «Творче життя вимагає режиму високої духовної гігієни, високої чесності та постійних стимулів, які зберігають усвідомлення людської гідності» [там само]. Для характеристики еліти і маси Ортега послуговується поняттями активність і реактивність. Він надає перевагу особистостям, спроможним на цілеспрямоване зусилля. «Це люди добірні, шляхетні, єдино активні, а не лише реактивні, для них життя – це постійне напруження, безнастанне тренування. Тренування – аскеза. Це – аскети» [4, с. 52]. Але переважна більшість людей «неспроможні на жодне зусилля, хіба що воно є безпосередньою реакцією на зовнішній тиск» [там само].

Людина еліти благородна, вона здатна служити людству в силу внутрішньої потреби, а не з примусу.

Кращі люди розуміють смисл життя як «вічне зусилля», в безкорисливій можливості реалізувати свій потенціал не задля чогось іншого, а як самоціль. Масова людина, навпаки, турбується лише про зиск. Там, де основною метою стають достаток і ситість, починається доба мас. Для розуміння соціального вчення Ортеги важливою є теза про те, що труднощі долають активні люди, а пасивні спроможні хіба що на реактивність. Перших він називає аристократами духу. «Аристократ – людина, що висуває високі вимоги до себе, на відміну від людини маси – людини-користувача, людини-споживача, людини-обивателя» [2, с. 106].

Кого ж можна назвати людиною еліти? Це не та людина, яка вважає себе вищою і кращою за інших і зневажає їх. Риси шляхетності, про які говорив ще Конфуцій, це вимогливість до себе та самовдосконалення.

Найбільшою проблемою сучасності Ортега вважає те, що сучасна людина-маса увірвала в свою самодостатність. Сьогодні маса стала домінуючою силою, вона привласнила собі всі досягнення цивілізації, вона об'єдналася і згуртувалася. Стосовно всього вищого від неї маса налаштована войовничо, вона знищує витончені соціальні структури, які культивувалися віками, в тому числі й еліту. Найбільшу суперечливість мислитель вбачає в тому, що «людина-маса», маючи величезні можливості та сили,

неспроможна їх актуалізувати і тому не створює нічого нового. Але й еліта винна в цьому, тому що вона так само відмовляється виконати покладену на неї місію. Як результат – маса відмовляється бути керованою, а еліта – керувати суспільством, кожен сам по собі. «Еліта, покликанням якої є управління суспільством, живе заради самої себе і не хоче посідати місце керівника» [1, (XI), р. 172].

Чи закономірним є це явище – людина-маса, вона не могла не з'явитися? Це результат попереднього розвитку. «Все, що відбувається, – наслідок або результат цієї радикальної структури, яку можна було б резюмувати так: світ, який виник у ХІХ столітті, автоматично створивши нову людину, заклав у неї величезні бажання, могутні засоби різного типу, щоб задовольнити їх: економічні, фізичні, соціальні, науково-технічні. Після наділення її такими потенціями ХІХ століття залишило її з самою собою. В результаті цієї ситуації «посередня людина», дослухаючись до своїх природних потреб, замкнулася в самій собі» [1, (IV), р. 177]. «Людина-маса» – це здичавілий варвар, без будь-яких обмежень, який переслідує лише власні примітивні потреби та інтереси. Але небезпека в тому, що вона озброїлася досягненнями сучасного прогресу. Маса – це роз'єднання і ворожнеча, а не єдність, що ставить під загрозу саме цивілізоване життя. Рисами масової людини є: зростання запитів, що не знає перешкод, некультурність і споживацтво, природжена невдячність до всього, що змогло полегшити їй життя» [3, с. 73]. Вона в своєму світогляді керується такими гаслами: «жити – це не відчувати жодних обмежень і тому сміливо покладатися на себе; все практично дозволено, ніщо не загрожує розплатою, та й взагалі ніхто ні від кого не вищий» [там само, с. 75].

Бунт мас, на думку Ортеги, створила європейська цивілізація. З одного боку, позитив у тому, що в основі лежить неймовірно зростання можливостей сучасного життя, негатив – що він призвів до деморалізації людства [4, с. 90]. Дію сили мас врівноважувати моральне чуття, а пересічна людина втратила його.

В результаті бунту мас змінилася структура пересічної людини, яка відчувала підпорядкованість вищим силам, підлегле становище, матеріальну скромність. Так було в традиційних суспільствах. Цілковито іншою є нинішня ситуація. Масова людина свій потужний життєвий потенціал, що розкрився завдяки досягненням цивілізації як природний і закономірний стан, за який вона нікому і нічим не зобов'язана. Зовнішні контролюючі сили й обмеження також зникли. Людина маси перестала відчувати власну обмеженість і демонструвати вдоволення собою такою, якою вона є. Це надзвичайно небезпечно для будь-якої людини.

Поряд з такими рисами як пихатість, нахабство, дикунство пересічної людини, знаходимо в Ортеги й таке: «Щиро, без ніякої пихи, неначе це найприродніша річ у світі; вона схильна підтверджувати і схвалювати все, що знаходить у собі: погляди, апетити, нахили чи смаки» [там само]. Але ж такі претензії та самооцінки є неадекватними. Можливості насолоджуватися життям створювалися віками, вони не є невичерпними, їх потрібно відтворювати й підтримувати, користуватися ними в міру. Тут йдеться про суперечність між моральним рівнем людини маси і стрімким розширенням цивілізаційного простору. Завдяки ліберальній демократії вона може рухатися без перешкод, реалізуючи не найкращі свої сторони.

Ортега звернув увагу на тотальне нівелювання, процес урівнювання прав, культур, статей, ліквідація спадкоємних привілеїв і т. ін. Цей процес нібито позитивний, але наслідки трагічні. «Формальна рівність прав і можливостей, не підкріплена зростанням рівності фактичної (тобто культурної, моральної), самовдосконаленням, правильним розумінням співвідношення суспільних прав і обов'язків призвела не до реального зростання, а лише до зростання амбіційності, претензій «масової людини» [там само].

Одним із способів актуалізувати потенційну рівність є освоєння культурних взірців і самовдосконалення задля суспільного поступу. Але сьогодні став пріоритетним інший спосіб – прилаштування своїх обставин до рівня власного розвитку. «Упевненість у своєму праві одержувати, амбіційність напівосвіченості, «комплекс самодостатності» породжують ...

ілюзію фантастичної всемогутності, прагнення будять до дії: зажадати свою частку суспільних благ, дарів цивілізації, що належить їй у силу специфічно трактованої «рівноправності» [там само].

Ортега висловив припущення, що такий тип особистості вже давно існував, лише чекав можливості заявити про себе. Зростання міст, демократизація, поява індустріального суспільства – все це лише розбудило «вже існуючий за старих часів, але досі незатребуваний, малопrestiжний соціокультурний тип, страхітливо діяльний у рамках свого обмежено-одномірного життєвого проекту» [там само].

Через напівосвіченість, ілюзію всеобізнаності людина-маса виявляє свою суть варвара. Коли амбіційність зростає до неймовірних масштабів, а обмеження відсутні, зникають перепони для реалізації амбіцій. Якщо індивідуальні жадання не контролюються внутрішньо, це означає їх повну сваволю.

Ортега акцентує увагу на тому, що хоча маса здобула сучасні технічні навички і засоби повнішого життя, це не зробило її вихованішою, не допомогло здобути почуття історичної відповідальності. В результаті нові покоління, прагнучи керувати, дивляться на світ як на первозданний рай, в якому відсутні давні сліди чи давні проблеми.

«У масу вдихнули силу та пиху сучасного прогресу, але забули про дух» [3, с. 68]. А бездуховна сила не здатна до творчості, і це є великою проблемою.

Література

1. Ortega y Gasset Jose. Obras completas. Madrid. T. I-XI.
2. Деревянко Е. В. Неизбежность аристократического духа: Учение Хосе Ортеги-и-Гассета об общественном идеале. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/196/067/1217/016.DEREVIANKO.pdf>.
3. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / [пер. с исп.], [сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича]. Москва: Издательство «Весь мир», 1997. 704 с.
4. Ортега-и-Гассет Х. Вибрані твори. Київ: Основа, 1994. – 424 с. URL: <http://lib.sumdu.edu.ua/library/docs/Books/Ortega9.pdf>.
5. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? Москва: Наука, 1991. С. 3–51.
6. Ткаченко О. Публіцистика Хосе Ортеги-и-Гассета як парадигма відображення концептуальних питань розвитку людства. *Вісник Львів. ун-ту. Серія Журналістика*. 2009. Вип. 32. С. 195–206.

Лілія РЯБОВОЛ,

Марія БОДЮЛ

(Кропивницький, Україна)

УТВЕРЖДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК МЕТА ПРАВОПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

У контексті інтеграції України в європейський та світовий простір актуалізувалося питання створення єдиної системи цінностей, в основі якої – базові цінності європейського демократичного суспільства / демократичні цінності, а саме: верховенство права, свобода й безпека людини, права людини, соціальна справедливість, плюралізм (ідеологічний, політичний, культурний, економічний), якість життя, відкритість, відповідальність, збереження навколишнього середовища тощо. Як стверджує А. Кудряченко, для незалежної України, що обрала стратегію на інтеграцію до європейського співтовариства, утвердження демократичних цінностей означає цивілізаційну спрямованість та перспективу подальшого суспільного розвитку [2, с. 64]. Утвердженню цих цінностей в суспільстві, в індивідуальній та суспільній свідомості/ правосвідомості сприяє правова освіта широких верств населення.